

**Б.В. Ткач, начальник управління охорони
здоров'я Хмельницької міської ради
ГО «Лікарський клуб імені Степана Руданського»**

Ярмолинецький лікар Адріан Баранецький — організатор двох лікарських наукових товариств та технічно-промислового музею у Кракові

Адріан Баранецький народився 4 листопада 1828 року в містечку Ярмолинці на Поділлі. Останні знахідки польських дослідників переконують, що Адріан народився 1827 року [1;12]. Він походив із бідного дворянського роду, що належав, як і більша частина руської шляхти в Галичині, до шляхетського герба Сас (Драг) [2;98]. Адріан Баранецький був старшим сином лікаря та громадського діяча Томаша Баранецького і Констанції, уродженої Букар. Його дядько Лукаш Баранецький (1798–1858) був римо-католицьким релігійним діячем, латинським архієпископом у Львові, отримав звання «Почесний громадянин Львова» [3;271-272].

Рис. 1. Доктор Адріан Баранецький.
Дереворит Ксаверія Піллаті, 1880

Молодий Адріан після закінчення середньої школи поступив на медичний факультет імператорського університету Святого Володимира у Києві, але через конфлікти із царським режимом переїхав до Москви, де у 1854 році отримав ступінь доктора медицини [4;3]. Практикував разом із батьком у Ярмолинцях, а в 1857 році поїхав на навчання у Париж. У французькій столиці в 1858 році Баранецький виступив ініціатором заснування Паризького товариства польських лікарів, головним завданням якого було надання матеріальної допомоги польським лікарям і студентам. Серед його друзів — Людвік Мерославський, польський генерал, політичний діяч, учасник Польського повстання 1830–1831 років, керівник Великопольського повстання 1848 року.

У 1858 році серія сімейних трагедій (смерть сестри, батька і дядька) сприяли поверненню Баранецького на Поділля. Незабаром він став відомим як талановитий лікар в рідних Ярмолинцях. Адріан не обмежився тільки веденням медичної практики, але й займав активну громадську позицію. У 1859 році він став одним із організаторів Товариства подільських лікарів в Кам'янці-Подільському. Саме він опрацював проекти статуту та програми товариства. 28 жовтня 1859 року в домі кам'янецького доктора Олександра Кремера зібрались лікарі Баранецький, Нивинський, Залеський, Гурський, Старцев, Кремер, Ковальський і Пшиборовський, які прийняли рішення про створення Товариства подільських лікарів, відредагували та схвалили статут і програму Товариства. Олександра Кремера було обрано головою Товариства, Ананія Старцева — його помічником, Леона Ковальського — бібліотекарем, а Кароля Пшиборовського — секретарем. Товариство звернулось до подільського губернатора, повідомило його про початок своєї діяльності і вручило йому свій статут

для затвердження. Дозвіл відкрити в Кам'янці Товариство лікарів отримано 11 листопада 1859 року, а затвердження статуту затягнулось до кінця 1860 року [5;56-65].

Свою діяльність Товариство лікарів розпочало зі створення бібліотеки, яка інтенсивно комплектувалась за рахунок благодійних надходжень, обміну літературою зі спорідненими об'єднаннями лікарів Росії, України, Польщі, а також самих членів осередку. У 1865 р. бібліотека Товариства налічувала 3526 томів. За кількістю та якістю медичної, природознавчої і краєзнавчої літератури вона тоді була однією з найбільших в губернії і фактично це була перша серйозна спроба заснування публічної бібліотеки в Кам'янці-Подільському і на Поділлі загалом.

Водночас Товариство подільських лікарів розпочало формування першого на Поділлі краєзнавчого музею. Саме тут Баранецький вперше зіткнувся з музейною практикою [6;223]. Пізніше він долучився до створення краєзнавчого музею у Києві. До 1865 р. членами Товариства було зібрано в містах і селах губернії 5040 зразків оригінальних експонатів, значна частина яких за своїм змістом і характером відзначалась унікальністю: колекції мінералів, мушлів, стародруків, старожитностей тощо. Експонати розподілялись по фондах 11 відділів музею. Поряд з відділами, які мали медичний характер, були й такі, як геологічний, палеонтологічний, зоологічний, ботаніки, археології, нумізматики. Музей був відомий ще й тим,

що в його технічному відділі експонувалась діюча електрична машина. Члени Товариства звернулися до подільського губернатора з проханням виділити приміщення і дозволити офіційно відкрити музей. Однак губернатор наклав резолюцію: «За сведениями, собранными в губернии, в учреждениях подобного рода необходимости нет». Експонати, розсортовані у скрині, перебували у будинках членів Товариства. З них була створена невеличка експозиція в приміщенні губерньської лікарні.

Турбуючись про суспільне благо, члени Товариства прийняли програму по медико-топографічному спостереженню у краї. Цю програму розробив Адріан Баранецький і її наслідком та головним друкованим органом Товариства стали щорічники наукових праць «Матеріали до топографії і лікарської статистики Поділля», 5 томів яких у 1860–1865 рр. вийшли у світ польською мовою у Варшаві. В цих виданнях представлені статті, розвідки і повідомлення, документи з історії медицини краю, про боротьбу місцевих лікарів від епохи середньовіччя з чумою, холерою, туберкульозом, про побутові умови бідноти в різні часи тощо.

Окрім професійної роботи та громадської діяльності, Адріан Баранецький брав участь у польському патріотичному русі. Його дім став місцем зустрічей та жвавих дискусій. Був активним діячем Комітету «Білих» на Поділлі, куратором таємних польських сходок. Бував у відрядженнях у Києві та Варшаві у справах участі у повстанських діях.

У січні 1863 р. спалахнуло і було придушене друге польське повстання. Репресії царського уряду були настільки жорстокими, що кожен поляк вважався потенційним злочинцем, вживання польської мови, зокрема на Поділлі, розцінювалось як злочин. Доктора Олександра Кремера після арешту й допитів, як «неблагонадійного в політичному відношенні» та «австрійського підданого» вислано разом із сім'єю до Львова. Доктор Леон Ковальський був висланий до Вологди. Доктор Адріан Баранецький залишив країну і до австрійського поділу оселився у Львові. Коли австрійська влада почала переслідування повстанців, він поїхав до Парижа, а потім в 1864 році до Англії.

Перебування в Англії розпочало нову сторінку в житті Баранецького. Знайомство Баранецького з думками Джона Раскіна, Генрі Коула чи Годфріда Земпера, а також захоплення досягненнями британського музезнавства, особливо Музеєм Південного Кенсінгтона та виставкою в Парижі 1867 року, вплинули на рішення заснувати подібний заклад у Кракові. Уже в 1867 році Баранецький надіслав до Краківського технічного інституту понад 2000 експонатів, а через рік він прибув до Кракова з новими зразками.

У 1868 році міська управа прийняла подарунок Баранецького, започаткувавши діяльність Технічно-промислового музею, директором якого став Адріан Баранецький. Технічно-промисловий музей був першим музеєм промислового типу на польських землях, організованим через 11 років після зраз-

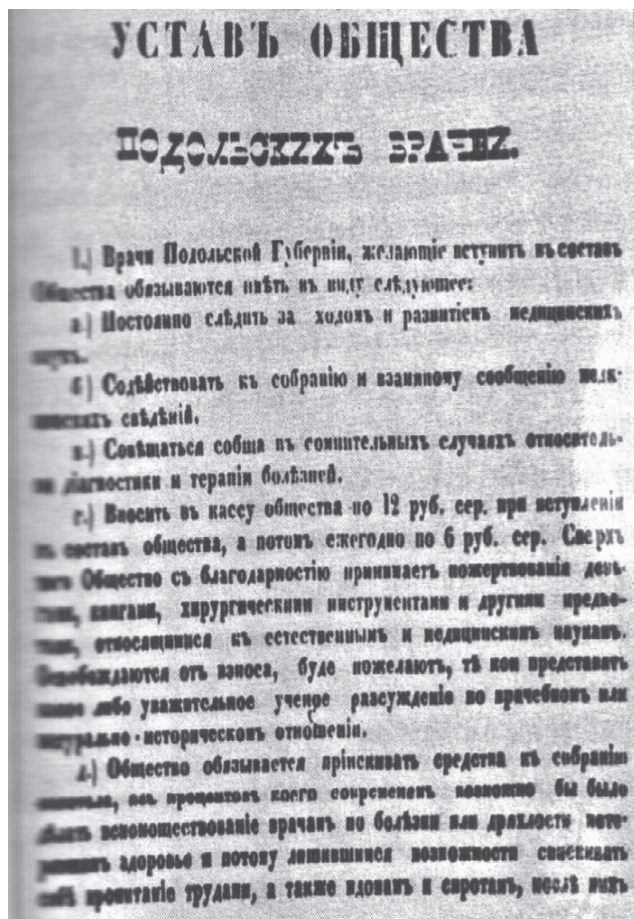

Рис. 2. Титульна сторінка статуту Товариства подільських лікарів

кового музею у Лондоні й лише через 5 років після Віденського музею мистецтва та промисловості. Музей знаходився в орендованих містом напівзруйнованих приміщеннях колишніх будівель монастиря францисканців і складався з промислового та етнографічного відділів, а ядро колекції складали подарунки, пожертвовані творцем музею, а також великою спільнотою дослідників, учених і мандрівників. Своєю популярністю заклад завдячував не лише цікавим колекціям, а й видавничій та лекційній діяльності. В музеї облаштували великий лекційний зал на 300 місць, який називали амфітеатром, де організовувалися безкоштовні лекції для широкого загалу у святкові та недільні дні. Тематику лекцій були: природничі науки, соціальні та гігієнічні питання, інженерія, механіка та гірнича справа, бухгалтерія, рукоділля. Лектори намагалися висвітлити ці питання в популярній та доступній формі.

Без суттєвих втрат музей пережив Першу та Другу світові війни. Після закінчення Другої світової війни в новій політичній реальності музей перестав існувати. У 1950 році музей націоналізували та закрили, а його колекції були розпорошені [7,43-62].

Особливою сферою діяльності Баранецького була організація в 1870 році Вищих жіночих курсів, завдяки яким освіта університетського рівня стала доступною жінкам. Курси після смерті Баранецького названі його ім'ям. Навчання мало відбуватися на п'яти факультетах: образотворче мистецтво, природничі, історичні та літературні (включаючи вивчення іноземних мов) і комерційно-економічні науки. Функціонували лише перші три. Водночас сучасник Баранецького Вдовішевський згадував його як зятого противника ідеї надання жінкам доступу до медичних знань та досліджень. Для чоловіків Адріан Баранецький організував Вищі торгові курси, які функціонували з 1870 до 1877 року. Незважаючи на їх корисність (в Кракові не було комерційного училища), вони були розпущені через брак коштів.

Баранецький реалізовував свою активну громадську позицію також в краківському медичному середовищі. У 1879 році він став членом Академії наук. Був піонером і ініціатором організації першого загальнонаціонального з'їзду польських лікарів і натуралістів, який відбувся у вересні 1869 року.

Помер Адріан Баранецький від серцевого нападу 15 жовтня 1891 року і був похований на Раковицькому кладовищі. На доказ заслуг Баранецького за ухвалою Ради міста Кракова поховання та виготовлення і встановлення надмогильного пам'ятника сплачено з каси міста [8,77]. Пам'ять цієї неординарної людини вшанували, назвавши його іменем одну з вулиць у Кракові. В 1891 році Баранецького обрали почесним членом Товариства польського національного музею в замку Рапперсвіль (Швейцарія).

Рис. 3. Надмогильний пам'ятник Адріана Баранецького. Медальйон роботи Яна Томбінського

Список використаної літератури

1. M. Więcek. Adrian Baraniecki — portret pozytywisty, w: Zapomniane muzeum. Adrian Baraniecki i Muzeum Techniczno-Przemysłowe 1868–1950. Krakow, 2013.
2. Boniecki A. Herbarz polski: wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. Warszawa: Warszawskie Towarzystwo Akcyjne Artystyczno-Wydawnicze, 1899, Cz. 1, T. 1.
3. Długosz T. Baraniecki Łukasz (1798–1858) // Polski Słownik Biograficzny. Kraków: Polska Akademia Umiejętności — Skład Główny w Księgarniach Gebethnera i Wolffa, 1935. T. 1.; Reprint. Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989.
4. S. Buszczyński. Wspomnienie o Adrianie Baranieckim. Kraków: «Nowa Reforma», 1.11.1891, nr 250.
5. Мазурик Є. В. Нариси про минуле і сьогодення медицини Кам'янець-Подільського і Хмельниччини. Кам'янець-Подільський, Абетка, 1999.
6. «Tygodnik Lekarski». 26.06.1862, nr 26.
7. P. Hapanowicz. Działalność Muzeum Techniczno-Przemysłowego w Krakowie i jego likwidacja w latach 1949–1950. «Zarządzanie w Kulturze», 2007, T. 8
8. Dziennik Rozporządzeń dla stoł. król. Miasta Krakowa, R. XII, 1891, pos, nadzw. z 16.X.1891.

Ярмолинецький лікар Адріан Баранецький — організатор двох лікарських наукових товариств та технічно-промислового музею у Кракові

Б.В. Ткач, начальник управління охорони здоров'я Хмельницької міської ради
ГО «Лікарський клуб імені Степана Руданського»

Доктор Адріан Баранецький, уродженець бідного дворянського роду з Ярмолинець, став організатором Товариства польських лікарів у Парижі та Товариства подільських лікарів у Кам'янці-Подільському, а також технічно-промислового музею, Вищих жіночих курсів і Вищих торгових курсів у Кракові.

Ключові слова: Адріан Баранецький, Товариство подільських лікарів, техніко-промисловий музей, музейна освіта.

A doctor from Yarmolynets, Adrian Baranetsky — founder of two medical scientific societies and a technical and industrial museum in Krakow

B.V. Tkach, head of the health care department of the Khmelnytskyi City Council
NGO «Stepan Rudansky Medical Club»

Dr. Adrian Baranetsky, a native of a poor noble family from Yarmolyniec, became the organizer of the Society of Polish Doctors in Paris and the Society of Podilsk Doctors in Kamianiec-Podilskyi, as well as the technical and industrial museum, Higher Women's Courses and Higher Trade Courses in Kraków.

Key words: Adrian Baranetskyi, Society of Podilsk Doctors, technical and industrial museum, museum education.

Контактна інформація — Ткач Борис Васильович,
начальник управління охорони здоров'я Хмельницької міської ради,
ГО «Лікарський клуб імені Степана Руданського»
bortkach69@ukr.net, +380936751798

Стаття надійшла до редакції 05.09.2024 р.